

Гриняк О.О., к.ф.н.

ХДУ, старший викладач

Механізми виникнення прихованого смислу в художньому тексті

Парадоксальна невідповідність між основною функцією мови – виражати думки та маскувати їх – не є випадковою. Однозначна відповідність між висловленням, його змістом і смислом суперечила б «принципу економії» мови, що призвело б до різкого збільшення одиниць мовного коду і ускладнило використання і вивчення мови. Більшість слів у процесі функціонування у художньому тексті можуть мати прихований смисл. Імпліцитність – це властивість художнього тексту містити прихований смисл.

Розмаїття теоретичних тлумачень природи імпліцитності, викликане багатоплановістю їх семантико-когнітивного породження, пояснюється постійною увагою науковців до проблеми, дослідження якої у кожній новій науковій парадигмі висвітлює нові грані й перспективи вивчення. Все це свідчить про **актуальність** вибору теми. Відсутність системного підходу до вивчення проблеми виникнення прихованого смислу в художньому тексті зумовлює необхідність подальшого всебічного аналізу природи імпліцитного з використанням новітніх методів, орієнтованих на проникнення в глибинні механізми мовної творчості. **Метою** дослідження є визначення лінгвокогнітивних механізмів виявлення прихованого смислу у художніх текстах.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**: систематизувати різні погляди на проблему виникнення імпліцитності з метою обґрунтування власного, уточнити визначення понять імпліцитність, значення, зміст і смисл на основі аналізу різних наукових підходів, виявити мовні й позамовні чинники, що впливають на реалізацію імпліцитності в художньому тексті.

Дослідження імпліцитності у вітчизняній лінгвістиці бере початок у вченні О.О. Потебні [9]. Його концепція про внутрішню форму слова як імпліцитний спосіб подання смислу була розроблена Л.С. Виготським як психологічна концепція глибинних планів мовлення [5].

Проблема імпліцитності привертає увагу не тільки лінгвістів, а й літературознавців, філософів, логіків, соціологів. Із розвитком когнітивного підходу, який базується на інтеграції знань із психології, філософії, культурології, антропології і лінгвістики, почався пошук нових шляхів до розкриття специфіки використання і функціонування мовних одиниць з неявно вираженим смислом [7], механізмів кореляції імплікаційно-експлікаційних зв'язків у семантиці художнього тексту [6], засобів вербалізації інтендованих імпліцитних смислів [1], факторів, які призводять до активації прихованого потенціалу смислу [8]. У контексті нашого дослідження імпліцитність розглядається як результат співвіднесення неоднозначних компонентів значення номінативних одиниць із змістом художнього тексту, що призводить до виникнення прихованого смислу. При цьому важливим є розмежування понять значення, змісту і смислу.

Велика кількість визначень поняття «значення» обумовлена еволюцією поглядів на природу значення. Понятійна теорія значення, відома з часів Арістотеля була розвинута багатьма відомими філософами, психологами, лінгвістами Дж. Локком, Г. Стерном, Г. Кронассером. Референтна теорія основний акцент спрямовує на вивчення зв'язків між словом і тим об'єктом, на який це слово вказує [12, с.30]. Засновник функціональної концепції значення Л. Вітгенштейн зазначав: «у більшості випадків використання слова значення – хоча і не для всіх – це слово можна тлумачити так: значення слова є його використання у мові» [4, с.39]. Біхевіористське трактування значення, сформульовано Л. Блумфільдом. «Значення лінгвістичної форми – це ситуація, в якій мовець її вимовляє, і реакція, яку вона викликає у слухача» [2, с.142].

Когнітивний підхід до проблеми значення базується на фундаментальних положеннях когнітивної граматики, на теорії прототипової семантики, когнітивної метафори та метонімії, концептуальної інтеграції, на теорії аналогового мапування в осмисленні лінгвістичних одиниць. Ключове положення когнітивної лінгвістики полягає в тому, що значення слів і будь-яких мовних одиниць міститься не у самих цих одиницях, а є продуктом когнітивного процесу в голові людини, який виникає як результат осмислення нею певного досвіду, як фізичного, так й

інтелектуального. За словами Дж. Лакоффа «значення – це те, що є значущим для істоти, яка мислить і функціонує» [13, с.9].

Сукупність значень, підпорядкованих одній темі, одному сюжету, які піддаються однозначній інтерпретації, формують зміст тексту. Зміст – те, про що оповідується, предмет, тема. Зміст впливає із загальноприйнятого значення слів і граматичних конструкцій, тому він є експліцитним. Зміст конструює поверхневу структуру тексту, у той час як смисл – глибинну. Зміст є експліцитним, смисл – імпліцитним [1, с.14].

У зв'язку з необхідністю вирішення цілої низки актуальних задач як теоретичного, так і практичного характеру, на сучасному етапі розвитку лінгвістики, поняття смислу має ключове значення, що вимагає уточнення визначення даного поняття. Більшість визначень поняття смислу вказують на його ментальну природу. Смисл – це «внутрішній зміст, значення, що досягається розумом», «розум, свідомість, внутрішній логічний зміст, що досягається розумом», «ідеальний зміст, ідея, сутність, призначення, кінцева мета (цінність) чого-небудь (смисл життя), цілісний зміст якого-небудь висловлення, що не зводиться до значень його складових, а сам визначає ці значення» [10, с.429].

З вищенаведених визначень видно, що поняття смисл включає в себе широкий круг різноманітних явищ: від смислу життя до смислу «знакового висловлювання». Це є однією з причин, яка ускладнює його визначення. не сприяє однозначному тлумаченню поняття смисл також і те, що смисл характеризується нечіткістю, варіативністю, мінливістю, суб'єктивністю, внаслідок чого він важко піддається безпосередньому спостереженню. Розрізнення понять смисл та значення ускладнюється також й тим, що англійських працях обидва поняття позначені один і тим самим словом «meaning», слово «sense», яке слугує означенню поняття смисл, використовується в науковій літературі досить рідко. Sense – a way in which an expression or a situation can be interpreted [11].

Когнітивний підхід, який спирається на дані з психології, філософії і лінгвістики, дає можливість внести уточнення у визначення вищенаведених термінів та дослідити співвідношення значення, змісту і смислу. У цілому, під значенням у лінгвістиці розуміють об'єктивний зміст, а під смислом – зміст,

пов'язаний з індивідуальною інтерпретацією значення [1, с.15]. Смысл виступає єдністю інтелектуальних та афективних процесів, оптимальне сполучення раціонального й емоційного робить його повноцінним [8, с.55].

Смысл формується при взаємодії різних видів значень номінативних одиниць та контексту. Як зазначає Г. Вайнріх, смысл – це «результат складання значень і віднімання детермінацій», тобто нерелевантних у ситуації вживання ознак значення; контекст створює своє уявлення із значення слова. Він ніби вирізає з широкого значення шматки, котрі не пов'язані із сусідніми значеннями у реченні. Те, що залишається після усіх відсікань, і є уявлення [3, с.53-54], тобто смысл [1, с.16].

У рамках нашого дослідження значення розуміємо як багатогранний компонент художнього тексту, що є основою формування як експліцитної його сторони – змісту, так й імпліцитної – смыслу. Отже, спеціально відібрані, певним чином організовані номінативні одиниці, інтерпретація значення яких не обмежується однозначним сприйняттям буквального змісту, дозволяють із залученням лінгвістичних та енциклопедичних знань передати прихований у них смысл. Перспективою подальших досліджень є аналіз американських віршованих текстів з метою виявлення особливостей механізмів виникнення в них імпліцитності.

Література

1. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: [монографія] / Л. Р. Безугла – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 331с. Блумфилд Л. Язык. – М.: Наука, 1986. – 456 с.
2. Блумфилд Л. Язык: [пер. с англ.] / Л. Блумфилд. – М. : Либроком, 2009. – 608 с.
3. Вайнрих Х. Лингвистика лжи / Х. Вайнрих // Язык и моделирование социального взаимодействия: Переводы. – М. : Наука, 1987. – С.44-87.
4. Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – № 16 – С. 79 – 128.
5. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1982. – Т.2. – 504 с.

6. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози (на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя) / О. М. Кагановська – К. : Вид-во Київськ. нац. лінгв. ун-ту, 2002. – 292 с.
7. Молчанова Г. Г. Семантика художественного текста : [монографія] / Г. Г. Молчанова. – Ташкент: ФАН Уз. ССР, 1988. – 160 с.
8. Нефёдова Л. А. Когнитивно-деятельный аспект имплицативной коммуникации / Л. А. Нефёдова. – Челябинск : Челяб. гос. ун-т., 2001. – 151 с.
9. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / А. А. Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – 331 с.
10. Прохоров А. М. Большой энциклопедический словарь: В 2-х томах / А. М. Прохоров – М.: Советская энциклопедия, 1991. – Т.2. – 663 с.
11. Словарь английского языка АБВУ Lingvo. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://lingvo.yandex.ru/en?text=FLY&st_translate=1&lang=en&dAB=on.
12. Харитончик З. А. Лексикология английского языка: [учебное пособие] / З. А. Харитончик – Минск. : «Вышэйшая школа», 1992. – 229 с.
13. Lakoff G. Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – N.Y. : Basic Books, 1999. – 624 p.